

CATALANS A AMÈRICA. FELISA COSTA I JUST POU: UN MATRIMONI VIGATÀ A NOVA YORK (1828-1862)

CARME SANMARTÍ ROSET¹

Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya

mcarme.sanmarti@uvic.cat

MONTSERRAT SANMARTÍ ROSET

Universitat Rovira i Virgili

montserrat.sanmarti@urv.cat

Catalans in America. Felisa Costa and Just Pou: a Vic couple in New York (1828-1862)

L'article estudia la vida de Felisa Costa Verge (1810-1867) i dels tres homes que van marcar la seva trajectòria vital: el pare, Josep Costa Galí (1777-1820), un destacat advocat liberal; el marit, Just Pou Fontanals (1800-1850), vigatà que, juntament amb el seu germà, Pau Pou, tenia un important magatzem de productes farmacèutics a Nova York i negocis a l'Havana i altres ciutats de l'illa de Cuba, i el fill, Pablo Pou Costa (1836-1862), que durant la Guerra de Secessió americana s'enrolà com a voluntari i morí en defensa de la Unió. Tots ells constitueixen un exemple dels catalans que van anar a Amèrica per raons personals, professionals o en cerca de fortuna.

The article studies the life of Felisa Costa Verge (1810-1867) and the three men who made a mark on her life: her father, Josep Costa Galí (1777-1820), a leading liberal lawyer; her husband, Just Pou Fontanals (1800-1850), from Vic, who together with his brother, Pau Pou, had an large store of pharmaceutical products in New York and business in Havana and other Cuban cities, and her son, Pablo Pou Costa (1836-1862), who during the American Civil War enlisted as a volunteer and died in defence of the Union. All of them form an example of the Catalans who went to America for personal or professional reasons or in search of a fortune.

Paraules clau: Catalans a Amèrica, Cuba - Nova York, Vic, farmàcia, Josep Costa Galí, segle XIX.

Keywords: Catalans in America, Cuba - New York, Vic, pharmacy, Josep Costa Galí, 19th century.

Data de recepció: 29/3/2015. Data d'acceptació: 26/6/2015.

Introducció

Durant segles, la màxima aspiració de la majoria de les dones fou el matrimoni. Aquest era el lloc que la societat, regida pels homes, als quals preocupava assegurar la descendència i la transmissió de les seves propietats, els va reservar, amb la missió de tenir cura de la reproducció i de l'educació dels fills i filles. Es considerava que, a causa de la seva immaduresa, les dones no tenien capacitat per actuar soles, sinó que havien d'estar tutelades per un home. Així doncs, la vida d'una dona es desenvolupava entre els homes que eren determinants en la seva vida: el pare, que decidia el nivell de formació i elegia el company amb qui compartiria la vida; el marit, que fixava les pautes de la llar en la qual residirien mentre visquessin junts, i, si quedava vídua, el fill gran. És evident que la personalitat de cadascuna d'aquestes figures masculines era cabdal en l'existència d'una dona, perquè l'encert en les decisions que prenen repercutia

1. Aquest article s'inscriu en les activitats del Grup d'Estudis de Gènere: Traducció, Literatura, Història i Comunicació (GETLIHC) (2014 SGR 62). Número ORCID:0000-0003-4354-0157.

de manera inexorable en el seu destí. Mentre era casada, la conducta de la dona transcorria d'una manera previsible, seguint les estrictes normes fixades pel grup social al qual pertanyia, que marcava un determinat model de comportament.

Es podia donar el cas, tanmateix, que la personalitat d'alguna d'aquestes figures masculines fos tan atípica i original que conduís la dona sobre la qual exercia l'autoritat a una vida diferent de la que tenien les altres dones.

Aquest article recorre la vida de Felisa Costa Verge, el pare, el marit i el fill de la qual, per diferents circumstàncies, li van proporcionar una vida atzarosa en comparació de la resta de les dones del seu entorn. De petita, amb el seu pare, un advocat liberal que va residir en diferents ciutats espanyoles i americanes, va créixer en un ambient marcat per la intensa activitat que el pare va mantenir mentre visqué. Figura destacada de la política del primer quart del segle XIX, Josep Costa Galí tingué una gran influència en la seva filla, a qui donà una acurada educació. D'adulta, Felisa Costa es traslladà als Estats Units d'Amèrica després de casar-se amb Just Pou Fontanals, comerciant vigatà instal·lat a Nova York, on regentava un negoci de productes farmacèutics amb el seu germà gran, Pau Pou. Un cop vídua, després de passar uns quants anys a Barcelona i en altres ciutats espanyoles, va tornar a Nova York, acompanyant el seu fill, Pablo, mesos abans que esclatés la Guerra de Secessió americana.

A través de la vida d'aquesta dona, l'article estudia l'activitat dels catalans al continent americà, on viatjaren tant per raons polítiques i professionals com a la recerca de fortuna, en un moment en què tant Cuba com els Estats Units oferien oportunitats que eren inimaginables a Catalunya.

El pare: Josep Costa i Galí

Felisa Costa va néixer l'any 1810 a la ciutat de Cadis² durant la invasió napoleònica, un període complex durant el qual Espanya va patir una profunda crisi política a causa de la manca d'autoritat monàrquica i de la desestructuració social, resultat de l'esgotament d'un model que exigia reformes urgents.³ Poc després d'esclatar la guerra, l'11 de juliol de 1808, el pare de Felisa, Josep Costa Galí, membre de l'Audiència de Catalunya,⁴ va sortir de Barcelona «*abandonando su bufete, su casa y sus bienes, salvando sólo lo que llevaba puesto*»⁵ i es dirigí, fugint de l'ocupació francesa, al sud de la península Ibèrica amb la il·lusió de col·laborar en la fundació d'una nació espanyola, radicalment diferent de la monarquia absolutista existent. S'instal·là a la ciutat de Cadis, on alguns sectors contraris a l'ocupació van crear la Junta Suprema Central Gubernativa de España y las Indias, amb el propòsit d'esdevenir el govern alternatiu al que havia imposat l'emperador francès, i on l'any 1812 es proclamà la primera Constitució espanyola.

2. Archivo Parroquial de San Antonio de Padua (Cadis). Bautismos, Libro V, f. 37.

3. FONTANA, Josep. «La fi de l'Antic Règim i industrialització (1787-1858)». A: VILAR, Pierre (dir.). *Història de Catalunya*. Vol. V. Barcelona: Edicions 62, 1988, p. 145.

4. Archivo Histórico Nacional (AHN) (Madrid). Estado, núm. 35-66, Exp. 33-18.

5. RODRÍGUEZ MORÍN, Felipe. «La Constitución Española de 1812 en la perspectiva de un escritor ilustrado. El ejemplo de Ignacio García Malo». *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, núm. 18 (2012), p. 196-197.

La trepidant trajectòria de Josep Costa Galí va marcar profundament la vida de la seva filla Felisa. Nascut a Barcelona l'any 1777 i fill de Joan Costa Merla, fabricant d'indianes, i de Marta Galí,⁶ era el gran de set germanes i un germà. Va obtenir el grau de batxiller per la Universitat d'Oriola, l'any 1798, i va estudiar Dret a la Universitat d'Alcalá de Henares.⁷ Entre 1798 i 1800 consta que va fer pràctiques d'advocacia amb Geroni Bellit, prevere, advocat dels Reales Consejos i canonge doctoral de la catedral de Solsona,⁸ i, posteriorment, en el despatx de Joaquín Salvador Verge, advocat dels Reales Consejos i de l'Il·lustríssim Col·legi de Madrid,⁹ que es convertí en el seu sogre quan va contraure matrimoni amb la seva filla, Maria. A Cadis, després de la seva fugida de Barcelona arran de l'arribada de les tropes franceses, el mateix any 1808, va esdevenir oficial de la Secretaria d'Estat i general de la Junta Suprema Central, òrgan del qual va ser nomenat oficial cinquè l'any següent.¹⁰

El 8 de març de 1810, un cop extingida la secretaria general, Josep Costa adreçà un escrit al secretari d'Estat d'Hisenda d'Índies per tal de demanar que li liquidessin les pagues de gener i febrer que li devien i per sol·licitar una plaça vacant a les colònies americanes. Al·legava que «*por seguir la justa causa de la Patria*» i «*hallándose pronto a perecer de miseria, pues le faltan todos los recursos en un país extraño, sin parientes, sin amigos y sin persona alguna de la que pueda esperar algún socorro*», necessitava que li proporcionessin una altra feina.¹¹ Finalment, l'any 1812, Josep Costa va ser el fiscal designat per la Reial Audiència per estudiar, i emetre'n l'informe corresponent, una denúncia feta des de Cumaná, Veneçuela, que en aquella època era colònia espanyola.¹² Per tal que pogués investigar amb profunditat el cas, el van enviar allà amb la seva família. Van arribar a Veneçuela en un moment d'una tensió creixent, que arribà al punt àlgid l'agost de 1813, quan les forces rebels es van aixecar novament contra el Govern espanyol, fins que van aconseguir la independència. La gran violència que es desencadenà va generar una situació de pànic entre els espanyols i, com altres, la família de Felisa va fugir deixant enrere tots els seus béns. Josep Costa ho descriu així: «*Asimismo declaro que tuve que abandonar en la propia ciudad de Caracas todo mi equipaje, muebles, alhajas, esclavos y librería a causa de la revolución del día 3 de agosto de 1813 en cuyo día salí huyendo con mi familia*

6. Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB). Esmenes de partides, 1819, núm. 40. Adición a la Partida de bautismo de Josef Costa y Galí.

7. AHN. Universidades, L. 412, f. 85. Costa Galí, José. Asiento de grado de bachiller en leyes a pleno por la Universidad de Alcalá, 1803.

8. AHN. Consejo de Castilla. Consejo, 12164, Exp. 6. 1805-IV-2. Geroni Bellit certifica que Josep Costa Galí va exercir l'advocacia en el seu despatx de juliol de 1798 a maig de 1800.

9. AHN. Consejo de Castilla. Consejo, 12164, Exp. 6. 1805-IV.1. Joaquín Salvador Verge certifica que Josep Costa Galí es va dedicar de 1800 a 1802 «*al estudio de las leyes del reyno y autores prácticos que las comentan*».

10. AHN. Estado, legajo 1, M. En el mateix document també consta que va ser nomenat responsable de les fàbriques de fusells.

11. AHN. Estado, 3566, Exp. 33. p. 30, 35-36.

12. QUINTERO, Inés; ALMARZA, Ángel Rafael. «Autoridad militar vs legalidad constitucional. El debate en torno a la constitución de Cádiz (Venezuela 1812-1814)». *Revista de Indias*, vol. LXVIII, núm. 242 (2008), p. 181-206. Josep Costa Galí va ser designat fiscal de la Reial Audiència de Caracas per jutjar la conducta de Joan Domingo de Monteverde, capità general de Veneçuela, en relació amb la seva actitud davant dels independentistes. Josep Costa Galí, aplicant la Constitució de 1812, va condemnar el governador militar.

*con solo lo que teníamos puesto».*¹³ Marxà des del port de la capital de Veneçuela cap a Puerto Rico, on Josep Costa va gestionar la documentació per retornar a Espanya.¹⁴ Per segona vegada tornava a perdre els béns i a trobar-se en una situació de gran precarietat.

Així doncs, a Puerto Rico es va veure obligat de nou a demanar crèdits a les seves amistats per tal de sufragar les despeses del retorn a Barcelona, mentre esperava recuperar, encara que fos parcialment, les propietats que havia perdut en la fugida. L'any 1814, Ferran VII el va nomenar jutge (*Oidor*) de la Reial Audiència de Catalunya, i de gener de 1815 a febrer de 1820 va residir a la Ciutat Comtal, des d'on marxà a Madrid per ser nomenat *Alcalde de Casa y Corte*. Tanmateix, no va poder exercir el càrrec per la supressió de la Sala d'Alcaldes arran de la reinstauració de la Constitució de 1812.

Felisa, doncs, formada en el si d'una família il·lustrada i compromesa, rebé una educació curosa i àmplia de mires, que va fer que sempre s'interessés per tot, més enllà del que concernia el seu entorn immediat. Amb el seu pare es va acostumar a canviar de residència, a viure situacions extremes a primera línia de la política i a prendre consciència de la falta de recursos familiars, al mateix temps que anava coneixent els amics paterns, que tant havien d'influir en la seva pròpia vida.

El testament de Josep Costa Galí

En el moment de redactar el testament a Madrid, el 1820, Josep Costa era magistrat de l'Audiència Territorial de Castella i estava arruïnat. En les seves últimes voluntats feia constar que deixava la seva filla Felisa com a hereva de tots els seus béns, i precisava que, quan es casés, s'havia de fer un contracte matrimonial a favor del futur marit, concedint-li l'administració dels seus béns, a canvi que aquest pagués tots els deutes pendents. Com era habitual, a la seva esposa, Maria Verge, li va deixar l'usdefruit dels seus béns, mentre no es tornés a casar.

Felisa quedà òrfena de pare l'any 1820, quan tenia 10 anys. Un cop obert el testament, es van fer públics els noms dels seus tutors i es va procedir a executar les darreres voluntats. El testament permet analitzar amb detall les propietats de Josep Costa i els deutes que havia contret, i també saber qui eren les persones de confiança a les quals deixà la cura de la seva única filla, entre les quals destacaven, a més de la seva esposa, Fidel Moragas i Rosa Dot, mare de Fidel. Els marmessors, és a dir, les persones responsables de fer complir les voluntats del difunt, eren, entre altres, el seu germà, Joan Costa; Josep Moragas, comerciant de Barcelona, i Manuel Lasala, de la Diputació Provincial de Catalunya i del comerç de la mateixa ciutat. Conscient de la seva delicada situació econòmica i per no

13. Archivo Histórico de Protocolos de Madrid (AHPM). Notari Raymundo de Gálvez Caballero, T. 24233, f. 57-69.

14. <www.rootsweb.ancestry.com/prhgs/FPR1900/Venezuela.htm> A. O. 1, Aud. Sto. Dgo., Leg. 2416; Ultr. Les. 445. Segons hi consta, Josep Costa Galí, com a fiscal de l'Audiència de Caracas, va emigrar a Puerto Rico el 1812 i després passà a «*Valencia del Rey, en Tierra Firme*», des d'on sol·licità el retorn a la Península al·legant que «*el clima no le es favorable a él ni a su familia*».

perjudicar la seva família, Josep Costa demanà un enterrament discret, sense despeses extres. Concretà que els seus creditors principals eren Josep Moragas i Manuel Lasala i els demanà que se'ls prenguéssin en consideració en el cobrament del deute. Costa reconeixia que no podia avaluar exactament el seu deute «*por la pérdida de mis papeles en Caracas*», però demanava que es paguessin els rebuts que presentessin els dos creditors, que eren de la seva màxima confiança. També havia fet una llista de la resta de creditors, als quals reconeixia que li havien deixat quantitats diverses, i demanava que se'ls retornessin les quantitats que acreditessin. Costa declarava que no tenia diners per poder liquidar aquests deutes i reconeixia l'esforç que tots ells havien fet per ajudar la seva família. En el testament feia constar que, en bona mesura, els seus problemes econòmics radicaven en el fet que no havia rebut la seva part de l'herència paterna i materna, valorada en unes 300 lliures, i que encara li devien sous de quan era a Cadis. Declarava que disposava d'una pensió de 106 lliures anuals d'unes cases del carrer d'en Llàstics, de Barcelona. Finalment, feia constar que Maria Verge, la seva esposa, havia aportat en dot 13.000 rals de billó en joies, plata treballada i robes.¹⁵

El testament deixa en evidència la difícil situació econòmica de Josep Costa. En el document, molt detallat i explicatiu, comenta que ja abans de l'ocupació francesa havia deixat diners al seu pare «*para mantener a su familia y pagar deudas y pensiones*» i afegeix que, a més, la invasió francesa va malmetre els béns immobles paterns, i Josep Costa novament es va veure obligat a tornar a prestar-li diners «*para habilitar y poner en estado de producir las fincas del patrimonio que quedaron absolutamente inhabilitables*». Per acabar de justificar la seva situació, afegeix que va mantenir l'ajut a la família després de la mort del seu pare, atesa l'obligació que tenia d'ajudar la mare i les germanes.

La mort de Josep Costa va deixar Felisa Costa i la seva mare en una delicada situació econòmica, que durà quinze anys.

El marit: Just Pou Fontanals

Just Pou era originari de Vic. Els seus pares, Ramon Pou, paraire, i Ramona Fontanals,¹⁶ residien a la plaça del Mercadal i van tenir tres fills i quatre filles: Maria Teresa, Antònia, Mariàngela (1782 - ca. 1862), Pau (16 de desembre de 1786 - 1846), Francesc (? - 1834), Raimunda (Mundeta) (1797 - ?) i Just (1800-1850).

Els nois devien estudiar al Seminari de Vic, el centre educatiu més important de la ciutat en aquell moment, després que l'escola dels jesuïtes tanqués arran de la seva expulsió l'any 1767. Els tres germans van rebre una bona formació, tal com es desprèn de les trajectòries d'alguns d'ells.

15. AHPM. Notari Raymundo de Gálvez Caballero, T. 24233, f. 57-69.

16. Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic (ABEV). Notari Antonio Portell i Brachs, Capítols matrimonials, 1774.

Pau era llicenciat en Farmàcia¹⁷ i, tot i ser l'hereu,¹⁸ marxà a l'Havana l'any 1817, on residí fins poc abans de la seva mort. Per poder-s'hi traslladar, va necessitar la vènia del seu oncle, Francisco Fontanals, argenter de Barcelona.¹⁹

Francesc era prevere i va ser rector de la parròquia de Santa Maria de Coaner i de Castelltallat²⁰ entre 1813 i 1818 i, posteriorment, canonge magistral de la catedral de Barcelona.²¹ El 1823, amb el restabliment de l'absolutisme, va ser empresonat al convent dels servites de Sant Boi de Llobregat per les seves pastorals favorables al règim constitucional, tot i que sempre va mantenir una posició moderada.²² Morí l'any 1834 i va deixar els seus béns repartits entre la família, especialment els nebots i les nebodes, les criades i el Capítol de la Catedral, i va fer una deixa de 130 lliures a l'església de Castelltallat.²³

Quant a les germanes, consta que Maria Teresa va actuar com a padrina del seu germà, Pau Costa, però devia morir relativament jove, atès que posteriorment desapareix de la documentació. Passa el mateix amb Antònia, que degué morir després de casar-se amb un tal Paxau i tenir-hi tres fills: Francesca, Maria i Ramon, futur farmacèutic. Raimunda restà soltera i sobrevisqué a tots els seus germans i germanes i també a la seva cunyada Felisa Costa. Mariàngela es casà amb Francesc Vidal, i els seus fills i els de la seva germana Antònia es convertiren en els hereus testamentaris de les propietats dels tres oncles.

Els germans Pau i Just Pou al continent americà

A diferència de la gran inestabilitat que regnava en moltes de les colònies que la monarquia espanyola tenia a Amèrica, i que acabà amb la independència de la majoria, la Guerra del Francès i el retorn de Ferran VII no van perjudicar els interessos econòmics de Cuba. Al contrari, en ple conflicte independentista americà, per pagar la fidelitat dels criolls enriquits, el monarca va concedir franquícies, va fer ajustaments econòmics i va dictar diverses disposicions que afavorien especialment els comerciants espanyols i els grups criolls lligats a

17. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB). Notari Joan Prats, 1845. Des de 1815 s'establien càtedres de farmàcia organitzades pel Reial Col·legi de Farmàcia a Barcelona. Per a la història de la farmàcia, vegeu JORDI I GONZÁLEZ, Ramon. *Aportació a la història de la farmàcia catalana (1285-1997)*. Barcelona: Fundació Uriach 1838, 1997, p. 398-402.

18. ABEV. Notari Antonio Portell i Brachs, 1775. En el primer testament de Ramon Pou, nomena el seu fill Pau hereu universal. Tanmateix, el fill que marxà a l'Havana va néixer uns quants anys més tard. És possible que el primer morís i tornessin a posar el mateix nom a un fill nascut més tard.

19. Archivo General de Indias (AGI). Ultramar, 334, N. 31.

20. PARCERISAS, Roser. «Rogatives per la pluja: processó a Santa Maria de Coaner». *Revista Dovella* (2003), p. 40-43. Atesa la persistent secada que castigava la zona, l'any 1817 Francesc Pou va convocar els pobles de la rodalia per demanar a la Mare de Déu de Coaner el benefici de la pluja.

21. Segons consta a l'Arxiu Capitular de Barcelona (ACB), Actes capitulars, 1819-1826, l'any 1820, durant el Trienni Liberal, Francesc va ser vicari general de la diòcesi de Barcelona, i el 1822 va publicar una *Carta crítica a la historia de fray Gerundio de Campazas*.

22. SALARICH, Miquel S.; YLLA-CATALÀ, Miquel S. *Vigatans il·lustres*. Vic: Publicacions del Patronat d'Estudis Ausonencs, 1983, p. 298. També va publicar *Doctrina sacra quam inter annua solemnina Divo Thomae a vicensi seminario dic ata sub auspiciis...* Vic: In officina Mariae Dorca Viduae eam regente Joanne Dorca, MDCCXCIX, IV+37 p.

23. AHPB. Notari Joan Prats, 1834/2.

Espanya. Així doncs, la monarquia va ordenar que es procedís a eliminar els antics privilegis per donar més llibertat de producció.²⁴ A l'aplicació d'una política aranzelària i tributària favorable, s'hi va sumar la millora de les comunicacions terrestres i marítimes, tant entre ports de la mateixa illa com internacionals, especialment de la Gran Bretanya, Mèxic i els Estats Units.²⁵ Segons Manuel Moreno, l'economia del sucre i el cafè ja anava bé al segle XVIII, però entre 1790 i 1820 Cuba va passar de tenir una posició secundària en els mercats d'aquests dos productes a esdevenir-ne el primer productor mundial. Concretament, l'any 1820 marcà els preus més alts del mercat mundial del sucre.²⁶ Aquesta oportunitat de fer negocis és la que van aprofitar molts catalans, entre els quals Pau Pou, futur cunyat de Felisa Costa, que l'any 1817 va decidir marxar a l'illa caribenya amb l'aspiració de fer fortuna, fugint d'una Catalunya arruïnada pels efectes de la Guerra del Francès i pel retorn a l'absolutisme sota el guiatge d'un rei que abandonà la possibilitat d'introduir qualsevol dels canvis polítics, econòmics i socials que una part de la societat demanava.

Pau, que tenia 30 anys i era solter, decidí travessar l'Atlàntic per viatjar a l'Havana, on havia de substituir Libori Fors, un farmacèutic que treballava en una *botica* des de feia sis anys.²⁷ Posteriorment, Pau Pou, com feien altres residents a Cuba, va viatjar als Estats Units en diverses ocasions, evidenciant els forts vincles comercials entre els catalans que havien decidit buscar fortuna al continent americà, bé a l'illa caribenya, bé en diferents ciutats dels Estats Units, com ara Nova Orleans, Filadèlfia o la ciutat de Nova York.²⁸

Onze anys després, continuant l'habitual tradició de la migració encadenada, Just Pou, el futur marit de Felisa Costa, va seguir els passos del seu germà gran que, quan tingué el negoci farmacèutic (*botica* i magatzem) —amb el nom de Sociedad Pou y Cía., de venda al major i al detall— ben assentat a l'Havana, li va suggerir de traslladar-se a Nova York per tal de dirigir un magatzem de productes farmacèutics que havia obert en aquesta ciutat.²⁹ Cal tenir en compte que la independència dels Estats Units al segle XVIII havia influït no solament en l'economia cubana, sinó també en les idees i les tendències polítiques dels seus

24. RODRÍGUEZ, Rolando. *Cuba. La forja de una nación*. Vol. I. Madrid: Caja Madrid, 1999, p. 65.

25. MASÓ, Calixto. *Historia de Cuba*. Miami (Florida, EUA): Ed. Universal, 1976, p. 130-140.

26. MORENO, Manuel. *Cuba/España. España/Cuba. Historia común*. Barcelona: Crítica, 1995, p. 146.

27. AGI. Ultramar, 334, N. 31. Expediente de Pablo Pou, 1817.

28. Birgit Sonesson, a *Catalanes en las Antillas. Un estudio de caso* (Gijón: Archivo de Indianos, 1995), explica el cas de diverses famílies catalanes, com ara els Riera, naturals de Mataró, que el 1852 s'instal·len a Nova York per impulsar el comerç de sucre.

29. *Opus Habana*, vol. V, núm. 2 (2001), p. 28-35: Durant el segle XIX les farmàcies van experimentar un gran creixement a Cuba, afavorit per la coincidència de grans epidèmies que es van produir a la ciutat, amb un elevat nombre de víctimes, amb la millora de les comunicacions i de la producció de productes farmacèutics que deien que «*todo lo curan*». A partir de 1834, les farmàcies, amb l'arribada de productes procedents de França i la Gran Bretanya i dels Estats Units d'Amèrica, es van modernitzar i van abandonar el seu aspecte primitiu. El 1842 es va secularitzar la universitat, decisió que va afectar positivament la formació dels estudiants de Farmàcia. Per obtenir informació sobre botànica medicinal, vegeu GONZÁLEZ DE LA PEÑA PUERTA, José Manuel; RAMOS CARRILLO, Antonio; MORENO TORAL, Esteban. «El jardín botánico y la botánica farmacéutica en La Habana del siglo XIX». *Ars Pharmaceutica* [Granada: Universidad de Granada, Facultad de Farmacia], núm. 53(3) (2012), p. 34-39.

habitants. A aquesta circumstància s'hi afegí que, arran de la pèrdua d'una part important de la flota espanyola a la batalla de Trafalgar, la comunicació entre Espanya i les colònies es va fer més difícil i que, al mateix temps, amb la pressió de la Guerra del Francès, el sistema imperial espanyol entrava en crisi. Els vaixells nord-americans van aprofitar la situació per desembarcar als ports cubans, fora de la seva ruta, on eren ben rebuts a causa de la manca d'alguns productes que no arribaven des de la Península.³⁰ Des del moment de la seva constitució, i durant tot el segle XIX, els Estats Units es van interessar per Cuba, fins que van acabar tenint-hi una posició preeminent. L'interès nord-americà era alimentat pels cubans separatistes, que consideraven que no es podrien independitzar d'Espanya sense l'ajut d'una potència estrangera. No obstant això, durant molts anys Cuba va mantenir el seu règim colonial, en part a causa de l'actitud de les potències europees, especialment de França i la Gran Bretanya, que no eren partidàries de la seva annexió als Estats Units. Però no van impedir que el comerç entre l'illa i els Estats Units s'intensifiqués progressivament.³¹ Pau Pou constitueix un exemple del comerciant català que, a partir del negoci que tenia a l'Havana, amplià l'activitat als Estats Units, davant les bones perspectives que li oferia el mercat nord-americà. Segons el control d'immigració nord-americà, Just Pou entrà per primera vegada als Estats Units des de França el 4 de març de 1828, quan tenia 30 anys, i declarà que era «*merchant*».

Els dos germans es van trobar almenys en tres ocasions. El 22 d'abril de 1830, dos anys després de l'arribada de Just als Estats Units, la llista de passatgers del vaixell *Mary Jane*, procedent del Carib, informa que Pau va entrar a Nova York, se suposa que per reunir-s'hi amb el seu germà Just, visita que es repetí com a mínim els anys 1836 i 1846.³²

L'any 1835, Just, que encara restava solter, va acceptar casar-se amb Felisa Costa. Possiblement, l'acord matrimonial el van pactar Fidel Moragas, tutor de Felisa, i Francesc Pou, el germà prevere, en alguna de les tertúlies que compartien a Barcelona. Segons el testament de Josep Costa, el futur marit havia de saldar els deutes que ell, el futur sogre, havia contret, i Just Pou, ric i sol a l'altre costat de l'Atlàntic, va assumir aquesta condició³³ a canvi de casar-se amb una dona educada, que estava disposada a deixar la seva terra i a instal·lar-se en un altre país. Segons consta en els capítols matrimonials, Felisa Costa va aportar en dot una casa al carrer de les Moles de Barcelona. Just Pou va acceptar la constitució dotal i va afegir com a esponsalici la quantitat de 1.200 pesos forts.

Just va viatjar a Barcelona per contraure-hi matrimoni. La pressa per retornar a la llar americana va fer que demanés un permís especial per no haver de fer les

tres amonestacions preceptives abans de la boda.³⁴ En les llistes de passatgers que entraven a Nova York consta que Just Pou i Felisa Costa hi van arribar el 10 de juliol de 1835, amb 35 i 25 anys respectivament, procedents del port de Le Havre (França).³⁵ Instal·lats al carrer Saint John (Manhattan), l'any següent van tenir un fill, conegut als Estats Units com a Paul M. Pou o Pow, i com a Pablo Pou Costa a Espanya, i més endavant una filla, Matilde, que va morir quan era petita.

Els negocis dels germans Pou

Els negocis dels dos germans van fructificar en la dècada de 1840, amb l'expansió a l'illa de Cuba i als Estats Units del negoci farmacèutic. A l'Havana, Pau Pou va formar part del grup de peninsulars que, juntament amb els criolls blancs, constituïen el sector mitjà benestant amb una bona posició econòmica. Durant la primera meitat del segle XIX, els catalans van predominar entre els immigrants peninsulars i es van configurar en un grup tancat de persones que compartien cultura i interessos socials, la majoria de les quals tenia la intenció de retornar a casa un cop *fetes les Amèriques*.³⁶ A Nova York, Felisa Costa i Just Pou es van inserir en la societat novaïorquesa, interessant-se per la llengua i la cultura del país i participant en diverses societats benèfiques. Van mantenir, no obstant això, els lligams amb la colònia catalana instal·lada en diferents ciutats del territori, especialment a Nova Orleans. Just Pou obtingué carta de ciutadania nord-americana i l'any 1847 esdevingué cònsol dels Estats Units d'Amèrica a Barcelona.³⁷

Durant els trenta anys que Pau Pou visqué a Cuba acumulà una fortuna notable. Així queda manifest en el seu testament de 1846, on explicita la relació dels seus negocis, que tenia «*en La Habana como en Nueva York, en inscripciones en la deuda consolidada de Francia de 5 %, en las ciudades de Barcelona y Vic o en otra cualquier parte*».³⁸ Per gestionar les diferents empreses, comptava amb diversos col·laboradors. El seu germà Just i el seu cosí Ramon Palanca s'ocupaven dels afers de l'Havana i de Nova York. Dels béns de París, n'estava al càrrec la Companyia Mijans-Villalar, i diferents advocats vetllaven pels seus interessos a la Península.

Del conjunt de negocis i propietats dels germans Pou, disposem d'informació detallada del magatzem que Just regentava en el mateix edifici on tenia l'habitatge a Manhattan. El llarg i detallat inventari de més de cent pàgines que es va fer l'any 1851, després de la sobtada mort de Just,³⁹ recull la llista dels productes

30. HUGH, Thomas. *Cuba, la lucha por la libertad*. Barcelona: Debate, 2005, p. 94.

31. MASÓ, *op. cit.*, p. 141-149.

32. <www.ancestry.com>. En les New York Passenger Lists, 1820-1957, hi consta l'entrada de Pau Pou (o Pow) també l'any 1836 a bord del *Cristóbal Colón*, i el 1846.

33. AHPB. Notari Joan Prat, 1835. Els capítols matrimonials precisen que fa la constitució dotal a favor del marit «*con obligación de pagar este los males y cargos a que las cosas constituidas en dote se hallen afectas y así mismo con facultad expresa de que mediante que otra de las cosas constituidas en dote consiste en una casa sita en la presente ciudad de Barcelona y calle de las Molas contra la cual gravitan varios créditos*».

34. ADB. Expedients matrimonials, 1835-III-30. Les amonestacions eren les notificacions públiques que feia l'Església de la voluntat de contraure matrimoni. Es tractava d'una precaució per tal d'evitar que s'arribessin a casar homes o dones en una situació irregular, sobretot per impedir casaments en què un dels futurs cònjuges ja estigués casat.

35. <www.ancestry.com>, New York Passenger Lists, 1820-1957. Felisa Costa hi apareix com a Felisa Pou.

36. MORENO, *op. cit.*, p. 188.

37. AHPB. Notari Joan Prats, 1850, Inventari de béns de Just Pou a Barcelona.

38. AHPB. Notari Joan Prat, Testament, any 1846.

39. AHPB. Notari Lluís Gonzaga Pallós, Manual, any 1850.

farmacològics que s'hi guardaven. Els més de quatre-cents productes es classifiquen en:

Productes químics, tant inorgànics com orgànics: carbonats diversos, àcids (bòric, oxàlic, tartàric, acètic), antimoni, acetat potàssic, arsènic, citrat de ferro, clorita de sodi, cloroform, estricnina, codeïna i amoníac, entre altres.

Productes minerals poc elaborats, com alum, greda o pedra tosca.

Productes vegetals o botànics, com safrà, àloe, ametlles amargues, pebres (*allspices*), llorer, ginebró, diferents menes d'escorces, safres, belladona, matafaluga, canyella blanca, fulles de cicuta, llavors de fenigrec, flors d'altea, de camamil·la, de malva, de saüc, arrel de còliquis, de valeriana, ambre i espècies vegetals majoritàriament originàries de la gran zona tropical americana.

Productes d'origen animal, com pells de xai, cantàrides, corall roig, cotxinilla mexicana o castori.

Entre els *productes elaborats* hi figuren extractes, pigments, essències i bàlsams. Dels *extractes*, destaquen els d'opi, de nou vòmica, de digital, de colquinta, de valeriana, de fusta de campetx i de jalapes. Dels *pigments*, diverses varietats de crom. De les *essències*, les de nou moscada, llimona, romaní, ruda, espígol, troana, camforer, sàlvia, gessamí, menta, tarongina, emètic, etc. Quant als *bàlsams*, el de Guatemala, de Salli, i mantega de cacau.

També hi havia *material de farmàcia*, com bugies, empastaments per fixar, pastilletes, caixes, capsetes i taps.

Entre els *productes més cars* s'hi trobaven: la codeïna, l'oli de castori, les essències de tarongina i de ròdia, el clorit d'or i soda, l'extracte d'opi, la digitalina o arsenat de quina i els citrats de morfina o de quinina, tant en una base cítrica com d'acetat.

Quant a la quantitat de components o fàrmacs emmagatzemats en estocs, destaquen el crémor tàrtar en pols (2.301 lliures), el bàlsam de copaiba (1.192 ll.), l'àcid oxàlic (1.018 ll.), la flor de camamil·la romana (616 ll.), el bicarbonat de sodi (4.638 ll.), l'alum (886'5 ll.), les cantàrides (69 ll.) i la mantega de cacau (213 ll.).

El valor econòmic del conjunt dels productes era de 15.528,24 pesos forts.⁴⁰

A més dels productes farmacològics, l'inventari recull la *vidrieria*, que s'utilitzava tant per vendre com per guardar els diferents productes: ampolles d'embalar franceses, models diversos de matrassos de diferents capacitats amb o sense taps (12 dotzenes), damajoanes graduades o no, gerres de terrissa, buides o plenes de diferents productes —aigua de roses, aigua de colònia, magnèsia calcinada— o ampolletes d'àcid. Aquest apartat es completa amb altres objectes, entre els quals destaquen 122.400 taps de botelles grans (850 grosses), 40 grosses de taps per a ampolles de 1.500 ml, més 30 grosses de taps petits. Tot plegat valorat en 740,53 pesos forts.

40. Els pesos forts equivalien als dòlars nord-americans. Aquesta quantitat actualment equivaldria a 111.542 dòlars.

A continuació, l'inventari descriu i valora el que denomina *aixovar*, és a dir, el conjunt de mobles i objectes necessaris per dirigir un magatzem i treballar-hi: quatre escriptoris, cinc cadires, una estufa, un morter, una caixa per a mostres, caps de vidre, un taulell, calaixos, bossetes de cuir, barrils de diferents mides, una palangana, una làmpada, canelobres, un gerro d'aigua, una caixa amb eines, claus, paper fi de cartes, paper de factures, paper ordinari, paper d'impremta, paper per a carpetes, paper comú, esqueles florejades, plomes d'acer i un diccionari de drogues francès de cinc volums.

Per disposar d'una varietat tan gran de productes calia formar part d'una bona xarxa de proveïdors i de clients. L'inventari mostra l'amplitud dels contactes de l'empresa dels Pou. N'apareixen a Cuba (l'Havana, Matanzas, Santiago de Cuba, Trinidad), a Mèxic (Veracruz, Tampico, Mérida), a Nicaragua i a Puerto Rico. La majoria de proveïdors i clients, no obstant això, són dels Estats Units, especialment de Filadèlfia, Nova York i Nova Orleans.

Al conjunt de les seves propietats novaiorqueses cal afegir-hi un pis que Just Pou tenia a Barcelona, on conservava una biblioteca d'uns 170 títols. De la llista en destaquen els llibres d'història (de Grècia i Roma, del cristianisme, de Cuba, d'Espanya), biografies de reis i nobles,⁴¹ diccionaris i llibres de gramàtica de diverses llengües, novel·les,⁴² llibres de viatges, atles i estudis de geografia,⁴³ assaigs sobre diferents Esglésies (catòlica, presbiteriana, protestant...), l'Antic i el Nou Testament i tractats de filosofia, sense oblidar el Kempis,⁴⁴ llibres pedagògics o de lectura per a nens o manuals de química i ciències naturals i fisiologia,⁴⁵ tot plegat completat per algunes revistes d'agricultura o culturals. Cal destacar que una part significativa d'aquestes obres estava escrita en anglès i en francès i que Felisa Costa, bona lectora, va conservar molts d'aquests llibres fins a la seva mort l'any 1867, tal com demostra el seu testament.

41. Conde de Toreno, *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España*; Padre Mariana, *Historia general de España*; *La Constitución española de 1812*; A. de Morales, *Opúsculos castellanos*; Alfonso X, *Crónica general de España*; C. Botta, *History of United States*; W. Prescott, *Conquest of Mexico*; A. Alison, *History of Europe*; E. Robbins, *Grecian History*; Voltaire, *Histoire de Charles XII, roi de Suède*; W. Robertson, *Historia de América*; M. Tacón y Rosique, *Relación del Gobierno Superior y Capitanía de la isla de Cuba*; A. de Tocqueville, *De la democracia en los E.U. de América*.

42. V. Hugo, *Bug Jargal*; E. Bulwer-Lytton, *The last days of Pompeii*; F. Fénelon, *Las aventuras de Telémaco*; M. de Cervantes, *El Quijote*; A.-R. Lesage, *Gil Blas de Santillana*; J. Cadalso, *Cartas marruecas*; R. de Mesonero Romanos, *Escenas matritenses*, i obres de T. de Iriarte, J.-B. Bossuet i P. Féval, entre altres.

43. T. de Iriarte, *Historia de la geografía*; L. de Zavala, *Viaje por los Estados Unidos*; F. Verdejo, *Geografía*; Impremta F. Oliva, *Manual del viajero en Barcelona*; J. de la Granja, *Viaje de un español por el Levante*; Artaria Éditeurs, *Nouveau guide du voyageur en Italie*; D. Porter, *Constantinople and its environs*.

44. F.-R. Chateaubriand, *Génie du christianisme* i *Los mártires*; F. Varela, *Filosofía*; J. Pinton, *Compendio histórico de la religión*; J. Balmes, *Protestantismo comparado con el Catolicismo*; *Catecismo*.

45. G. Pianciani, *Elementi di fisico-chimica*; S. F. Gray, *Operative chemist*; V. Priesnitz R. T. Claridge, *Hydropathy or the cold water cure*; M. Copin, *Definiciones y elementos de todas las ciencias*; J. L. Comstock, *Natural philosophy*.

Els testaments

Pau, Just i Pablo Pou, tres homes estretament vinculats a Felisa Costa, van morir entre 1846 i 1862, amb setze anys de diferència. La mort de Pau, el germà gran, va significar la pèrdua del fundador de l'empresa, d'un negociant hàbil i dinamitzador que, com s'ha vist, disposava d'una xarxa de relacions internacionals curosament teixida durant anys. En el seu testament va deixar el seu germà Just com a gestor de les seves voluntats, algunes de les quals eren de llarga durada, com ara les rendes que llegava a les seves germanes o els drets d'usdefruit d'algunes propietats que posteriorment havien de passar als nebots. La mort de Just quatre anys més tard, sense haver acabat de complir les voluntats testamentàries de Pau Pou, va traslladar al jove Pablo Pou les obligacions del seu pare.

La mort prematura d'aquest darrer, però, a l'edat de 26 anys, va obligar Felisa, cunyada, esposa i mare, respectivament, a acabar de tancar el cercle i a donar la destinació definitiva tant a la fortuna acumulada a Amèrica com als béns familiars de Catalunya. Felisa Costa acabà heretant una part important dels béns guanyats pels dos germans Pou i, amb un enorme sentit de l'equitat i de la responsabilitat, dirimirà els darrers beneficiaris de les propietats i acabarà de complir les darreres voluntats dels seus predecessors.

El testament de Pau Pou⁴⁶

Pau Pou va redactar el testament a Barcelona, on s'instal·là en els darrers mesos de la seva vida, com era habitual en la majoria d'emigrants que marxaven amb la intenció de retornar al seu país quan la situació els ho permetés. Atès que Just coneixia bé els negocis comuns, el nomenà hereu universal. Pau va considerar que era la persona que podia complir millor les seves voluntats i continuar el negoci. Atesa la distància que hi havia entre uns negocis i els altres, nomenà marmessor dels béns de Nova York i l'Havana Ramon Palanca, cosí seu; dels béns de París, la Companyia Mijans-Villalar, i dels béns de la Península, Just Pou, l'advocat Francesc Bonet i Ramon Maresc, operari de la Casa de Misericòrdia de Barcelona.⁴⁷

Pau, l'hereu de la família, va ser especialment generós amb les germanes Mariàngela i Raimunda, a qui volia assegurar el futur. Els deixà l'usdefruit d'una casa situada al carrer Vistalegre cantonada Riereta de Barcelona, indivisament. En morir, havia de ser per a l'hereu universal designat pel testament. També es preocupà del seu nebot Francesc Vidal i Pou, a qui llegà 4.000 duros de plata per animar-lo a continuar la seva pròpia professió de farmacèutic i per tal que «*establezca una botica de farmacia o se coloque en alguna sociedad o establecimiento mercantil*», i, si era necessari, per evitar que fes el servei militar. Amb la mateixa intenció, li donà la seva col·lecció de llibres de química, de farmàcia i d'estudis de la naturalesa, especialment de botànica. Aprofità, finalment, per revocar els deutes que Ramon Palanca tenia pendents assignant-li, a més, 2.000 duros.

Pau es recordà també dels seus cosins, fillols i fills de cosins, i dels criats i criades, a qui deixà 1.075 duros perquè se'ls repartissin.

Quant a les institucions religioses, es recordà especialment de la Casa de Caritat de Barcelona, a la qual deixà 1.200 duros de plata, amb la condició que paguessin una petita renda a alguns parents seus mentre visquessin. Si no ho acceptaven, ho deixava a la Casa de Misericòrdia, «*aplicándolo al sostenimiento de la cocina de vapor*» o al que es determinés, sempre que fos per a les noies que estaven allotjades en aquesta institució. A la Casa de Misericòrdia també hi feia un llegat de 1.200 duros de plata amb les mateixes condicions que les anteriors.

Just Pou es convertí, doncs, en l'hereu de les propietats de l'Havana i Nova York i, aquest mateix any, juntament amb el seu cosí Ramon Palanca, va crear una societat, escripturada el 18 d'agost de 1846 «*para negociar exclusivamente con efectos medicinales bajo la razón Pou y Palanca*». Tanmateix, les bones expectatives empresarials que tenien es van veure truncades per la mort prematura de Just l'any 1850.⁴⁸

Testament de Just Pou Fontanals (1850)

Així com la mort de Pau Pou no va significar un canvi transcendent en els negocis dels germans Pou, després de la defunció de Just, la seva esposa, Felisa Costa, decidí tornar amb el seu fill Pablo, de 14 anys, a Barcelona, prop dels seus parents. Un cop a la ciutat comtal, iniciaren les gestions per avaluar i liquidar els negocis americans.

El testament de Just permet observar els canvis que s'havien produït en els darrers anys. Nomenà marmessor dels interessos de l'Havana i els Estats Units Ramon Palanca, el seu soci i cosí, que estava instal·lat a Nova York. Per a la cura dels interessos que tenia a Espanya, nomenà, entre altres marmessors, Felisa Costa i Joan Costa i Galí, oncle de Felisa. Deixà a decisió dels marmessors el lloc d'enterrament i establí 1.000 pesos forts per a la seva neboda Francesca Paxau i Pou, muller de Josep Planell. Condonà al seu cosí Ramon Palanca un préstec de l'any 1846 i va insistir que el seu hereu mantingués la renda de les cases que el seu difunt germà havia deixat a les seves germanes, concretant que se'ls havia de donar de l'herència tot el que necessitessin de més. No oblidà la minyona Eulàlia Roig, a qui demanà que se li donessin 25 pesos forts quan es casés o fos major d'edat, i, com era freqüent, ordenà que es proporcionés una capa de panyo a Pere Vaquerias en el moment de prendre orde. Finalment, instituí hereu el seu fill Pablo i, segons constava en els capítols matrimonials, deixà a Felisa l'usdefruit dels seus béns.

Entre la documentació arxivada per Just Pou hi figuraven les èpoques o rebuts dels llegats de Pau, que confirmaven el pagament dels llegats disposats en les voluntats testamentàries, a més de llibretes i comptes corrents. Enmig dels lligalls i de carpetes diverses s'hi va trobar el nomenament de Just Pou Fontanals com a

46. Arxiu Històric de Tarragona (AHT). Fons Moragas, 1732. Notari Joan Prat, 28 d'agost de 1846.

47. Aquest darrer marmessor responia a la voluntat de Pau Pou de deixar una quantitat important de diners a la Casa de Misericòrdia.

48. <www.ancestry.com>. A New York Genealogical Records, 1675-1920, consta que Just Pou va morir el 26 d'abril de 1850 a Nova York.

cònsol dels Estats Units a Barcelona, datat el 30 de gener de 1847, i l'acceptació del nomenament per part de la corona espanyola.⁴⁹

Els béns de Just Pou

Un cop van haver tornat a Barcelona l'any 1850, Felisa Costa i el seu fill Pablo, a més d'obrir el testament, van encarregar un inventari dels béns que Just Pou tenia en el moment de la seva mort. Amb aquesta finalitat, el Tribunal de Difunts de Nova York nomenà uns pèrits per fer la relació de tot el que el difunt tenia en aquesta ciutat. Es tracta d'un document molt llarg i complet que conté, en primer lloc, la llista dels productes farmacològics, la vidrieria i els mobles i els objectes que hi havia en el magatzem del carrer Saint John, que s'ha comentat més amunt, un conjunt de productes que ara era propietat dels dos integrants de la Casa de Comercio Pou y Palanca.

Però l'inventari de 1851 també recull el capital que Just Pou tenia dipositat al Banc d'Amèrica i els beneficis obtinguts del Banc Atlàntic, i concreta la suma del que anomenen «lletres cobradores», és a dir, quantitats que se'ls devia i que consideraven que podien recuperar. A continuació, en un capítol especialment interessant, figurava la relació dels crèdits que es devien a Pou i Palanca, amb el nom del deutor, el lloc i la quantitat.

A més de la casa magatzem del carrer Saint John, que Felisa va conservar, Just era propietari d'una casa al carrer Argenters, al costat de la plaça del Mercadal de la ciutat de Vic, i de dues més a Barcelona. Una de les cases estava situada al carrer Riereta cantonada Vistalegre i estava en usdefruit a favor de les seves germanes Mariàngela i Raimunda.

Un cop fets els comptes i restat el que corresponia a Ramon Palanca, a Pablo, l'hereu de Just, li correspongué un total de 22.164,37 pesos forts, que Felisa s'encarregà d'administrar mentre visqué, assessorada pel seu amic Narcís Moragas, germà del seu tutor, Fidel Moragas.

Felisa Costa: estada a Barcelona

Tal com s'ha dit, després de la mort de Just Pou mare i fill retornaren a Espanya. Felisa Costa s'instal·là a Barcelona, tot i que passava temporades a Cadis i a Madrid, dues ciutats amb les quals mantenia forts vincles. A cadascuna hi trobava coneguts i de totes dues en destacava aspectes que li agradaven. Dona acostumada a viatjar i a veure món, no solia restar quieta en un lloc. Les cartes escrites a Narcís Moragas des de Cadis i Madrid ens permeten comprovar la mirada experta d'una viatgera que es formava la seva pròpia opinió sobre els indrets que visitava i que no dubtava a compartir-la. Trobava, per exemple, molt més bonica Madrid, la capital de la monarquia espanyola, plena de palaus i grans edificis, que Barcelona, tancada a mitjan segle XIX en les seves muralles, en un

49. AHPB. Notari Lluís Gonzaga Pallós, Manual, 1850. A l'inventari de la casa de Barcelona hi figura «un uniforme completo de cónsul de los Estados Unidos».

moment en què encara no s'havia iniciat el revolucionari projecte d'Ildefons Cerdà, que l'havia de transformar radicalment.

Va ser durant aquests anys que Felisa es relacionà amb les seves cunyades i els seus nebots de Vic i hi establí una bona relació. Afirmava que Mundeta era molt honrada i desinteressada: «*Se ha conducido muy noblemente conmigo, pues cuando vine a esta recién viuda, me dijo que si los intereses aquí no podía arreglarlos a mi satisfacción, que lo que es ella, y ella significaba las dos hermanas, renunciaba desde luego a la pensión*».⁵⁰

El fill: Pablo Pou Costa

Pablo, que tenia catorze anys en el moment de perdre el pare, va finalitzar la seva formació a Espanya. Tanmateix, com que no s'hi acabava d'adaptar, l'any 1859, quan tenia vint-i-tres anys, va decidir anar a Nova York, on tenia la intenció de passar una llarga temporada per formar-se i aconseguir contactes amb empreses nord-americanes, i la seva mare va decidir acompanyar-lo. L'estada als Estats Units es va prolongar fins a finals de 1862 i coincidí amb els agitats anys de la preguerra i els primers de la Guerra de Secessió americana. Pablo, atès que no trobà feina en el sector del comerç, com desitjava, va decidir allistar-se com a voluntari a l'exèrcit de la Unió el mes de setembre de 1861. Tot i que durant un temps formà part de la rereguarda, a partir de setembre de 1862 el passaren a l'avantguarda i va morir en combat a la batalla de Frederickburg, el 13 de desembre del mateix any. Per darrera vegada, Felisa retornà a Barcelona per donar compliment a unes voluntats testamentàries, ara les del seu fill.⁵¹

Pablo havia fet testament a Barcelona l'any 1858,⁵² abans de marxar als Estats Units, precisant que no volia un enterrament religiós: «*No quiero que se celebre funeral ni se recen misas por mi alma, el dinero que se hubiese de emplear en esto quiero se reparta a pobres vergonzantes a juicio de mi señora madre*». Feia un llegat als seus fillols Francesc Vidal i Palanca, i Mariano i Felisa Planell i Paxau de 3.000 pesos forts a cadascun i per una sola vegada. També, seguint les voluntats de Pau i Just Pou, es recordava de les seves ties Mariàngela i Raimunda, a qui deixava 50 pesos forts a cadascuna. Finalment, instituïa hereva universal la seva mare, Felisa Costa. Segons l'inventari⁵³ de l'any 1863, els béns immobles eren els mateixos que apareixien en els testaments anteriors: un edifici als carrers Riereta i Vistalegre de Barcelona, que aquesta vegada es concreta que tenia una superfície d'uns 200 metres, i que tenien en usdefruit les germanes Mariàngela i Raimunda Pou, segons va decidir Pau Pou en el seu testament, i una casa a la plaça del Mercadal de Vic. En el testament es recorda, no obstant això, que Pau havia deixat, i després Just s'havia compromès a

50. AHT. Fons Moragas, 3156. Correspondència, 1862.

51. Per a més informació sobre l'estada de Felisa Costa i Pablo Pou als Estats Units, vegeu SANMARTÍ, Carme; SANMARTÍ, Montserrat. «The American Civil War Correspondence of Felisa Costa (1859-1862): The Gradual Conversion to the Unionist Cause of a Spanish Woman Residing in New York City» [en premsa].

52. AHPB. Notari Lluís Gonzaga Pallós, 1863/1.

53. *Ibidem*.

pagar, 50 pesos forts líquids al mes a les seves germanes amb els diners de l'herència. Per tant, aquesta finca quedava afectada pel compliment d'aquesta disposició testamentària. Aquesta era la renda que Felisa comentava en una carta que Raimunda havia renunciat a cobrar, si ella ho necessitava.

Felisa Costa: el tancament d'un cicle

Felisa va sobreviure quatre anys al seu fill. La correspondència que va mantenir durant aquest temps amb Narcís Moragas permet observar com, malgrat l'atzarosa vida que havia tingut i, molt especialment, la desgraciada mort del seu fill, ella mantingué la dignitat, sense lamentar-se de la seva sort. Les cartes no fan cap referència ni a l'estada a Amèrica ni al seu marit o al fill. Tenen un to d'humor i mostren l'agudesca de l'autora en observar les persones del seu entorn.

Va morir l'any 1867, quan tenia 56 anys, i els seus marmessors, entre els quals hi havia Narcís i Fidel Moragas, van demanar l'obertura del testament⁵⁴ per procedir al seu compliment.

Felisa comenta, en primer lloc, que ha fet el testament després de demanar l'estat de comptes de les seves accions i els seus comptes corrents i d'avaluar el valor de la casa que tenia a Nova York, i especifica que si en el moment de la seva mort el capital ha disminuït s'han de satisfer les deixes que van del número 4 al 16, referents a la família, i que la resta, que són les que es dediquen a donacions a institucions benèfiques, s'han d'ajustar als recursos disponibles.

Felisa va dividir els seus béns en tres blocs: les propietats de Nova York, l'herència Costa i els béns dels Pou. En el primer, hi incloïa la casa magatzem, accions i comptes corrents que tenia a Nova York. Dedicà una part dels beneficis de la venda a institucions benèfiques d'aquesta ciutat i, després de pagar les despeses que es generessin, donà instruccions que els marmessors poguessin disposar, a Barcelona, de la resta.

En segon lloc, reservà unes quantitats per a les seves ties i cosines Costa, amb qui sempre havia mantingut una bona relació. També els deixà els coberts de plata que duïen les inicials J. C. o F. C. La casa del carrer de les Moles, l'herència hipotecada del seu pare, que malgrat tot es va poder quedar, la deixà als seus cosins Costa.

Finalment, llegà a Francesc Vidal i Pou la casa de Vic, «*que por tantos años ha pertenecido a la familia de Pou*». També li deixà la casa de Barcelona, que, per testament de Pau Pou, havia d'heretar el seu fill Pablo quan acabés l'usdefruit de què disposava la seva cunyada Raimunda.

Del punt 17 al 27, el testament recull deixes a obres socials i de caritat: Casa de la Caritat; Hospital de la Santa Creu; Germanetes dels Pobres; Patronat dels Pobres; Associació de Caritat Cristiana; Junta de Dames, exclusivament per a escoles; restaurants de la classe obrera; asils; tercera confraria de Sant Vicenç de Paül, i redempció de penyores en diferents monts de pietat fetes per obrers,

vídues, vergonyants o orfes. La quantitat total que destinà a aquestes institucions era de 13.500 duros.

Conclusions

Felisa Costa visqué la seva existència al costat d'uns homes —pare, marit i fill— que condicionaren radicalment la seva vida. El pare li proporcionà una vida imprevisible, agitada, marcada per les vicissituds polítiques, que obligaven tota la família a canviar de residència i a viure amb l'angoixa de la falta de recursos. Felisa visqué, encara que de molt petita, els riscos que comportaven les opcions polítiques i professionals de Josep Costa i presència l'emancipació de Veneçuela respecte d'Espanya. Després de la mort del seu pare, que deixà mare i filla en una situació molt precària, s'hagué de casar amb qui els seus tutors van disposar per tal de saldar els deutes paterns i guanyar seguretat i estabilitat econòmica. Va contraure matrimoni amb Just Pou, a qui ella no coneixia, i es va instal·lar a Nova York. En aquesta ciutat, Felisa va passar a formar part de la colònia d'emigrants catalans i entrà en contacte amb Pau Pou, el seu cunyat establert a l'Havana, i amb els amics i els socis d'ambdós.

Els germans Pou són un exemple dels catalans que es van instal·lar a Cuba i als Estats Units amb l'objectiu de crear-hi negocis rendibles, sempre amb la intenció de retornar a Catalunya amb els estalvis aconseguits. Aquest desig queda palès en el manteniment d'un habitatge a Barcelona. Felisa aprengué la llengua anglesa i s'integrà en la societat novaïorquesa, de la qual era membre de diverses associacions. La biblioteca que deixà després de la seva mort mostra l'interès que conservà sempre per la història i l'actualitat dels Estats Units, que coneixia bé a través de la lectura de la premsa i de les converses amb amics.

Com a mare, Felisa Costa va dedicar totes les seves energies a ajudar el seu fill Pablo, i quan aquest volgué tornar als Estats Units, després d'un període de residència a Espanya, ella l'acompanyà i compartí els últims anys de la seva curta vida.

Les circumstàncies van fer que el testament de Felisa acabés aplegant el conjunt de béns mobles i immobles de dues famílies: Costa i Pou. Els germans Pou, que havien abandonat Catalunya per fer fortuna, enviaren, per mitjà dels seus testaments, una part important dels seus guanys a les seves germanes i als seus nebots, que van poder estudiar i organitzar el seu futur, fos com a farmacèutics, fos com a clergues. Felisa, amb una visió equitativa i justa pel que fa a quines persones havien d'anar les propietats, repartí els béns entre els Pou i els Costa, sense oblidar que els beneficis obtinguts al continent americà també havien de beneficiar els més desvalguts, tant de Nova York, la ciutat nord-americana en què havia viscut durant molt de temps, com de Barcelona, on residí els darrers anys de la seva vida.

54. AHPB. Notari Lluís Gonzaga Pallós, 1867/1.

Bibliografia

- FONTANA, JOSEP. «La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1858)». A: VILAR, Pierre (dir.). *Historia de Catalunya*. Vol. V. Barcelona: Edicions 62, 1988, p. 145.
- GONZÁLEZ DE LA PEÑA PUERTA, José Manuel; RAMOS CARRILLO, Antonio; MORENO TORAL, Esteban. «El jardín botánico y la botánica farmacéutica en La Habana del siglo XIX». *Ars Pharmaceutica* [Granada: Universidad de Granada, Facultad de Farmacia], núm. 53(3) (2012), p. 34-39.
- HUGH, Thomas. *Cuba, la lucha por la libertad*. Barcelona: Debate, 2005.
- JORDI I GONZÁLEZ, Ramon. *Aportació a la història de la farmàcia catalana (1285-1997)*. Barcelona: Fundació Uriach 1838, 1997.
- MASÓ, Calixto. *Historia de Cuba*. Miami (Florida, EUA): Ed. Universal, 1976.
- MORENO FRAGINALS, Manuel. *Cuba/España. España/Cuba. Historia común*. Barcelona: Crítica, 1995.
- Opus Habana*, vol. V, núm. 2 (2001), p. 28-35.
- PARCERISAS, Roser. «Rogatives per la pluja: processó a Santa Maria de Coaner». *Revista Dovella* (2003), p. 40-43.
- QUINTERO, Inés; ALMARZA, Ángel Rafael. «Autoridad militar vs legalidad constitucional. El debate en torno a la constitución de Cádiz (Venezuela 1812-1814)». *Revista de Indias*, vol. LXVIII, núm. 242 (2008), p. 181-206.
- RODRÍGUEZ, Rolando. *Cuba. La forja de una nación*. Vol. I. Madrid: Caja Madrid, 1999.
- RODRÍGUEZ MORÍN, Felipe. «La Constitución Española de 1812 en la perspectiva de un escritor ilustrado. El ejemplo de Ignacio García Malo». *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, núm. 18 (2012), p. 196-197.
- SALARICH, Miquel S.; YLLA-CATALÀ, Miquel S. *Vigatans il·lustres*. Vic: Publicacions del Patronat d'Estudis Ausonencs, 1983, p. 298.
- SANMARTÍ, Carme; SANMARTÍ, Montserrat. «The American Civil War Correspondence of Felisa Costa (1859-1862): The Gradual Conversion to the Unionist Cause of a Spanish Woman Residing in New York City». A: NITZ, Julia; PETRULIONIS, Sandra H.; SHÖN, Teresa (eds). *Intercontinental Crosscurrents. Women's Networks across Europe and the Americas (1789-1939)*. Heidelberg: Universitätsverlag WINTER, 2016.
- SONESSON, Birgit. *Catalanes en las Antillas. Un estudio de caso*. Gijón: Archivo de Indianos, 1995.

Documentació

- Arxiu Històric de Tarragona (AHT)
Fons Moragas, 3156, 1732.
- Arxiu Capitular de Barcelona (ACB)
Resolucions capitulars, 1819-1825.
Llibre d'òbits, 1834-1848.
- Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB).
Esmenes partides, Adición a la partida de bautismo de Josef Costa y Galí, 1819, núm. 40
Expedients matrimoniales, 1835-III-30.

Expedients matrimoniales, 1835-III-30.

- Archivo Histórico de Protocolos de Madrid (AHPM)
Notari Raimundo de Gálvez Caballero, T. 24233, f. 57-69.
- Archivo Parroquial de San Antonio de Padua (Cadis)
Bautismos, Libro V, f. 37.
- Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic (ABEV)
Notari Antonio Portell i Brachs. Capítols matrimoniales, 1774
- Archivo Histórico Nacional (AHN) (Madrid)
Consejo de Castilla, 12164, Exp. 6.
Estado, legajo 1, M
Estado, legajo 3566, Exp. 33
Universidades, L. 412, f. 85.
- Archivo General de Indias (AGI)
Ultramar, 334, N. 31, Expediente de Pablo Pou, 1817.
- Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB)
Notari Joan Prats, 1835, 1846-1, 1847-1.
Notari Lluís Gonzaga Pallós, 1847-1, 1850, 1851-1, 1865, 1867.

Webs

- <www.ancestry.com> [Consulta: 20 juliol 2013]
Emigració:
M, 237, 1820-1897.
New York Passenger Lists, 1820-1957.
A New York Genealogical Records, 1675-1920.
- <www.rootsweb.ancestry.com/prhgs/FPR1900/Venezuela.htm>. A O. 1., Aud. Sto. Dgo., Leg. 2416 Ultr. Les. 445.